

*Швайдак В.М.,
аспірант,
ВНЗ «Національна академія управління»*

РЕАЛІЗАЦІЯ КЛАСТЕРНОГО ПІДХОДУ В ДЕРЖАВНІЙ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНІЙ ПОЛІТИЦІ

Анотація. У статті узагальнено теоретичні підходи до кластеризації економіки та проаналізовано досвід високорозвинених країн щодо державної підтримки кластерних утворень. Запропоновано напрями реалізації кластерного підходу в державній інноваційно-інвестиційній політиці.

Ключові слова: інноваційний кластер, кластерний підхід, кластеризація, кластерна програма, інноваційно-інвестиційний розвиток, державна інноваційно-інвестиційна політика.

Постановка проблеми. В інноваційно активному глобалізованому світі можливості традиційних підходів до реалізації ефективної інноваційно-інвестиційної політики вичерпані. На зміну їм формується унікальний за своїми потенційними можливостями кластерний підхід, застосування якого дозволило забезпечити інноваційно-інвестиційний розвиток та розбудову високотехнологічної економіки як в країнах Європейського Союзу, так і в Нових індустріальних країнах. Натомість в Україні, за відсутності державної підтримки, процеси кластеризації не набули поширення, що може призвести до подальшого нарощування її технологічного відставання від країн, що успішно реалізують кластерний підхід.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Державна інноваційно-інвестиційна політика включає комплекс державно-управлінських рішень, спрямованих на стимулювання інноваційного розвитку шляхом належного інвестиційного забезпечення та передбачає впровадження таких регуляторних важелів:

- інноваційно-інвестиційні стратегії, державні цільові, науково-технічні програми;
- державні преференції (податкові, митні, фінансові пільги інноваційно активним підприємствам);
- державні замовлення на інноваційну продукцію;
- розвиток венчурного підприємництва;
- інформаційно-методичне забезпечення всіх стадій інноваційного процесу;
- посилення зв'язків наука-виробництво, розбудова дослідницьких університетів;
- прогнозування інвестиційних ресурсів, науково-технічної діяльності, технологічного розвитку;
- створення технопарків, технополісів, промислових парків, інноваційних центрів;
- стимулювання інноваційних кластерів [1, с. 42].

У цьому контексті виокремлення важеля кластеризації вбачається своєчасним. Окремим питанням впровадження кластерного підходу в державну економічну політику присвячені роботи таких вчених як А. Маркузен [2], А. Мигранян [3], М. Портер [4], С. Соколенко [5], О. Тищенко [6], Т. Цихан [7].

Зокрема, Цихан Т. В. виділяє кластери таких типів:

- 1) географічний – формується як просторовий кластер (наприклад, аерокосмічний кластер);

- 2) горизонтальний – формується на основі декількох інноваційних секторів, які входять в більш великий кластер (наприклад, система мегакластерів в економіці Нідерландів);

- 3) вертикальний тип – формується як мережа виробничого прогресу з визначенням виконавця – впровадження інновацій;

- 4) літеральний тип – формується як об'єднання різних секторів, що призводить до створення інноваційного кластеру (наприклад, мультимедійний кластер);

- 5) технологічний тип – формується як сукупність галузей, які використовують одну й ту ж технологію (наприклад, біотехнологічний кластер);

- 6) фокусний тип – формується як кластер інноваційних фірм, які зосереджені навколо одного центра – підприємства, НДІ, учбового закладу тощо [7].

Залежно від суб'єктів, що входять до кластерного утворення, О. Тищенко здійснив групування кластерів:

- 1) міждержавні – кластери, до складу яких входять учасники, що є представниками різних країн; як структурний елемент даної групи можуть розглядатися транскордонні кластери, тобто ті, які створюються на прикордонних територіях;

- 2) національні (міжрегіональні) – які складаються з учасників, що представляють два і більше регіони країни;

- 3) регіональні – кластери, що функціонують у межах одного регіону країни; у разі необхідності у складі даної групи можуть виділятися більш дрібні кластерні утворення – місцеві, локальні, точкові, тобто ті, що функціонують на обмеженій території – наприклад, одного або декількох районів адміністративної області або навіть окремого міста [6, с. 28].

А. Маркузен виділяє інноваційні кластери п'яти типів: 1) нові індустріальні системи – утворюються як італійські промислові дистрикти; 2) системи типу «центр – мережа» – формується довкола декількох інноваційно орієнтованих корпорацій; 3) промислова платформа для дочірніх компаній – утворюються в усіх країнах світу незалежно від їх рівня розвитку; 4) з високим рівнем державної підтримки – формується задля розробки і впровадження пріоритетних новітніх технологій; 5) системи змішаного типу – формується на основі технопарків [2, с. 294–312]. Функціонування інноваційного кластеру дає можливість швидко і ефективно розподіляти нові знання, наукові відкриття та винаходи [3].

За такого розмаїття різновидів кластерних утворень необхідним є пошук найбільш прийнятних для впровадження поєднань кластерних типів з урахуванням інституційної специфіки економіки України.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Важливою науковою проблемою залишається необхідність пошуку адаптованих до українських реалій механізмів впровадження кластерного підходу в державну інноваційно-інвестиційну політику, спрямованих на забезпечення економічного зростання на інноваційних засадах.

Мета статті – узагальнення теоретичних підходів та робота напрямів реалізації кластерного підходу в державній інноваційно-інвестиційній політиці.

Виклад основного матеріалу. Кластерний підхід в інноваційному розвитку сформувався на початку XXI століття у високорозвинених країнах. Його методологічною основою стала кластерна теорія регіонального промислового розвитку.

Виходячи з моделі діаманта Портера, кластери являють собою географічно взаємопов'язані угруповання підприємств та установ відповідної території (регіону) [4]. В основу моделі покладено механізм кооперації та спеціалізації, який дозволяє підвищити конкурентоспроможність промисловості.

Основними перевагами застосування кластерної моделі промислового розвитку стали:

- 1) гнучке пристосування до змін зовнішнього середовища;
- 2) ефективний розподіл доходів і витрат, залучення інвестицій;
- 3) сприятливі умови для впровадження інновацій, високий рівень зв'язків науки і виробництва;
- 4) обмеженість зовнішнього втручання в діяльність кластера, в межах якого створюється значна кількість робочих місць і висока додана вартість;
- 5) синергетичний ефект.

Таким чином, у 1980-ті роки було виявлено ключовий принцип кластерного підходу – тісний взаємозв'язок виробничих фірм та наукового середовища. Виникнення кластерів відбувається шляхом передачі продукції з високою доданою вартістю від фірм-новаторів до фірм-суміжників за допомогою технологічного ланцюжка і є передумовою динамічного розвитку економіки країни та підвищення її конкурентоспроможності фірм на зовнішньому ринку. Бачення перспектив розвитку кластерного підходу з боку державних управлінців зумовило подальше нарощування виробництва та продукування інновацій у рамках кластерних утворень.

Сьогодні роль держави в стимулюванні інноваційно-інвестиційного розвитку на основі кластерного підходу полягає, насамперед, в організації взаємовідносин бізнесу і науки у виробничій, економічній та фінансовій сфері. Основні вигоди таких взаємовідносин полягають у наступному:

- суб'єкти господарської діяльності розширюють можливості впровадження новітніх технологій, доведення їх до комерційного використання та налагодження масового виробництва інноваційного продукту;
- суб'єкти фінансового сектору шляхом кредитування у високотехнологічні напрями діяльності підвищують прибутковість, зростає місткість фінансового ринку;
- суб'єкти інноваційної діяльності отримують можливості до впровадження повного інноваційно-інвестиційного циклу – від зародження ідеї, фундаментальних і прикладних досліджень до масового виробництва і реалізації інноваційного продукту.

Найбільш позитивний досвід у формуванні інноваційних кластерів мають країни ЄС.

Сьогодні в Європейському Союзі країни провадять стимулюючу політику розвитку інноваційних кластерів, яка полягає у створенні сприятливих умов за допомогою ефективною податкової, бюджетної, кредитної, митної політики, розбудови науково-дослідних центрів, дослідницьких університетів, транспортної, енергетичної інфраструктури тощо. І хоча механізми та моделі державного стимулювання інноваційного розвитку в країнах ЄС дещо відрізняються, спільними для країн ЄС-8 є такі інструменти підтримки інноваційних кластерів:

- пряме фінансування (субсидії, безпроцентні позики), які сягають 50% витрат на створення нової продукції та технологій;
- зниження податкового навантаження;
- пільгове оподаткування науково-дослідних установ та університетів;
- високий рівень законодавчого забезпечення інтелектуальної власності та авторських прав;
- надання цільових дотацій на науково-дослідні роботи;
- зниження державного мита для індивідуальних винахідників та надання їм податкових пільг.

Пріоритетним напрямом державної політики інноваційного розвитку країн ЄС є реалізація державних кластерних програм, які за даними ОЕСР фінансуються переважно за рахунок національних бюджетів (63 %), а частка бізнесу у фінансуванні складає лише 7 відсотків [8]. На національному рівні супроводження кластерних програм здійснює Європейська комісія, Європейський кластерний альянс, Європейська група з кластерної політики, основними задачами яких є реалізація кластерних проектів за фінансової підтримки ЄС.

Загалом основні переваги кластеризації наступні:

1. Кластери підвищують продуктивність підприємств шляхом:
 - а) кращого доступу до робочої сили та постачальників;
 - б) доступу до спеціалізованої інформації;
 - в) доповнюваності продуктів, які внаслідок цього стають привабливішими для споживачів;
 - г) доступу до інституцій та суспільних товарів;
 - д) кращої мотивації керівників;
 - е) посилення зв'язків між продукуванням інновацій та їх впровадженням у виробництво.
2. Кластери збільшують темпи інновацій і визначають їх напрямок, що дозволяє створити фундамент для майбутнього економічного зростання;
3. Кластери стимулюють створення нових підприємств за рахунок таких чинників: а) помітніші ніші для нових підприємств; б) наявні необхідна сировина, комплектуючі частини та робоча сила; в) можливості венчурного підприємництва [9, с. 26–27].

Серед усіх переваг кластерного підходу, найбільш важливим є доступ до інновацій, знань, та «ноу-хау». В економіці на основі знань, яка визначається наукомісткими традиційними галузями та галузями, що виникають, – компанії шукають свою основну конкурентну перевагу в ідеях і талановитих кадрах, якої вимагає географічна близькість до кваліфікованих колег, найкращих постачальників, висококваліфікованих людських ресурсів, досліджень та інструментів розвитку, а також лідерів галузі. Спеціальні знання галузі та «ноу-хау» акумулюються та розповсюджуються через підприємницькі сфери та інноваційні компанії. Кластерний підхід швидше дає компаніям інформацію про переваги в технологіях та зміни у вигодах покупців та споживачів.

Мережева структура кластера включає галузеві виробничі підприємства, постачальників, сервісні центри, фінансові установи, фінансових посередників, торговельно-збутові організації, консалтингові фірми, науково-дослідні центри, НДІ та наукові відділи (лабораторії) дослідницьких університетів.

На думку вітчизняних та зарубіжних вчених в Україні перспективним є формування наступних кластерних груп [10]:

- пошиття одягу і взуття: модельні та дизайнерські студії, виробництво тканин, фурнітури і компонентів (гудзики, нитки,

голки, підошви тощо); пошиття одягу і взуття; сервіс і обслуговування швейного обладнання;

- глибокої переробки зерна: наукові центри біотехнологій; зерновий елеватор; помольні і сиропні виробництва; біотехнологічні потужності з виробництва лізину і лимонної кислоти; склади готової продукції;

- деревообробних кластерів: дизайнерські студії та конструкторські установи; первинну переробку деревини; потужності з виробництва деревних виробів; потужності з подрібнення технічної деревини в щепу; потужності з виробництва деревних плит; потужності з виробництва деревних пелет та брикетів;

- з виробництва телевізорів, комп'ютерної і побутової техніки: науково-конструкторські заклади; виробництво комплектуючих; збиральні виробництва;

- сільськогосподарського машинобудування: науково-конструкторські заклади; виробництво комплектуючих; збиральні виробництва;

- автомобільних кластерів: конструкторські заклади; виробництво комплектуючих; автоскладальні потужності;

- кластерів світлотехніки: науково-конструкторські заклади; виробництво компонентів і комплектуючих; збиральні виробництва;

- з виробництва гірничошахтного і підйомно-транспортного обладнання: науково-конструкторські заклади; виробництво комплектуючих; збиральні виробництва;

- ВПК, авіа- і ракетобудування: проектно-конструкторські установи; виробників комплектуючих і готових виробів; випробувальні та сервісні центри.

Кластери виконують роль фіксованих точок внутрішнього розвитку ринку і бази до інноваційного розвитку в міжнародній інноваційній діяльності країни. Висока конкурентоспроможність країни, тримається на сильних позиціях окремих кластерів, без яких країна втрачає свої економічні позиції на світовому ринку.

Висновки і пропозиції. З метою реалізації кластерного підходу в державній інноваційно-інвестиційній політиці необхідно застосовувати такі інструменти підтримки інноваційних кластерів:

- надання субсидій, безпроцентних інвестиційних кредитів на створення нової продукції та технологій;

- зниження податкового навантаження на кластерні підприємства шляхом звільнення від оподаткування податком на прибуток підприємств, які інвестують в інновації, та виключення витрат на НДДКР з бази оподаткування;

- надання цільових дотацій на науково-дослідні роботи;
- формування механізму державного замовлення на інноваційну продукцію, що випускається в межах кластерів;

- запровадження державних кластерних програм, що включатимуть заходи зі стимулювання міжнародного кластерного співробітництва, прогностичної оцінки ефективності кластерних утворень, фінансування інноваційної діяльності, підтримки нових кластерних галузей, координації взаємодії між потенційними учасниками кластеру.

Першочерговим завданням реалізації інноваційно-інвестиційної політики є розбудова інноваційно-виробничих кластерів у агропромисловій і харчовій галузі, деревообробній, текстильній промисловості, військово-промислового комплексу, авіа-, ракетобудування.

Державна інноваційно-інвестиційна політика України має реалізовуватись за імперативу випереджаючого зростання високотехнологічного виробництва з концентрацією інвестиційних ресурсів на пріоритетних напрямках інноваційного розвитку на основі кластерного підходу.

Література:

1. Олешко А. А. Державне регулювання інноваційно-інвестиційного розвитку України / А. А. Олешко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 10. – С. 39-42. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2012_10_10
2. Markuzen A. Sticky Places in Slippery Space: A Typology of Industrial Districts / Economic Geography. – July 1996. – Vol. 72, Issue 3. – P. 293-313.
3. Мигранян А. А. Теоретические аспекты формирования конкурентоспособных кластеров в странах с переходной экономикой [Электронный ресурс] / А. А. Мигранян // Вестник КРСУ. – 2002. – № 3. – Режим доступа: <http://www.krsu.edu.kg/vestnik/2002/v3/a15.html>.
4. Портер М. Стратегія конкуренції: Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів / Пер. с англ. – К.: Основи, 1997. – 390 с.
5. Соколенко С. И. Производственные системы глобализации: сети, альянсы, партнерства, кластеры / С. И. Соколенко. – К.: Колос, 2002. – 546 с.
6. Тищенко О. П. Кластерний підхід до управління регіональним економічним розвитком і перспективи його впровадження в Україні / О. П. Тищенко // Бізнес Інформ. – 2013. – № 2. – С. 25–30.
7. Цихан Т. В. Кластерная теория экономического развития / Т. В. Цихан // Теория и практика управления. – 2003. – № 5. – С. 18–27.
8. Innovative clusters. Drivers of national innovation systems / OECD, National Institute of Standards and Technology – 2001. – 419 p. – https://www.nist.gov/sites/default/files/documents/public_affairs/releases/spi-the-plastics-industry-trade-association-attachment.pdf
9. Канигін Ю. М. Управління інноваційним розвитком України в умовах зовнішньоекономічної інтеграції [наукове видання] / Ю. М. Канигін, Г. І. Калитич, А. А. Олешко. – К.: Університет сучасних знань. – 34 с.
10. План модернізації України: від кризи до економічного зростання [Електронний ресурс] / Федерація роботодавців України, 2015. – Режим доступу: <http://ukraine-modernization-plan.changeua.com/>

Швайдак В.Н. Реализация кластерного подхода к государственной инновационно-инвестиционной политике

Аннотация. В статье обобщены теоретические подходы к кластеризации экономики и проанализирован опыт высокоразвитых стран относительно государственной поддержки кластерных образований. Предложены направления реализации кластерного подхода в государственной инновационно-инвестиционной политике.

Ключевые слова: инновационный кластер, кластерный подход, кластеризация, кластерная программа, инновационно-инвестиционное развитие, государственная инновационно-инвестиционная политика.

Shvaidak V.M. The implementation of cluster approach in public innovation and investment policy

Summary. The article summarizes the theoretical approaches to clustering and analyses the experience of highly developed countries in public support for cluster formation. Implementation of the cluster approach in the state innovation and investment policies is justified.

Keywords: innovation cluster, cluster approach, clustering, cluster program, innovation and investment development, state innovation and investment policies.